

דף שבועי

יהושע, המנהיג שצמח בצילו של משה

אריה ארזי

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ, ומבטיח לו תמיכה: "וְאֲנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ". על פניו נראה כי אף מנהיג חדש אינו יכול לאחל לעצמו תרחיש טוב יותר של החלפת מנהיגות וכניסה לתפקיד, מזה המתואר כאן. אולם עלינו לזכור, כי אף מנהיג אחר לא החליף מעולם מנהיג קודם בשיעור קומתו של משה רבנו. בקשר לכך מכונה "עבד ה'", ויהושע נקרא "משרת משה". תארים אלה ממחישים את הפער שבין משה ליהושע, ואת האתגר המנהיגותי המורכב שעמד בפני יהושע עם קבלת התפקיד ולאורך כל תקופת מנהיגותו.

יהושע כמקיים את צוואתו הרוחנית של משה

העובדה שיהושע היה ממשיך דרכו, מורשתו וצוואתו של משה רבנו אינה שנויה במחלוקת. המשכיות זו מתחייבת מעצם העובדה שמשה רבנו נפטר בטרם זכה להשלים את משימתו האחרונה – הכנסת בני ישראל לארץ כנען, הורשת הארץ וחלוקתה לשבטים. משימה אחרונה זו הועברה, כאמור, ליהושע, ומעתה זו משימתו ועיקר ייעודו. ולכן ברור, שמבחינה רעיונית של התווית כיוון, מטרה וחזון, יהושע ראה את עצמו באופן חד משמעי כממשיך דרכו ומורשתו של משה רבנו, ולא הייתה לו שום שאיפה או צורך לקבוע יעדים אחרים. יש לציין את מידת הענווה הגדולה של יהושע, שעליה כבר נכתב רבות ולא נפרט כאן. ענווה זו סייעה לו בהנהגה, כיוון שבזכותה היה טבעי מאד בעיניו להזכיר לעם את מחויבותו שלו ומחויבותם שלהם, למורשתו של משה.

בהקשר לכך יש להביא גם את דברי הגמרא (בבא בתרא טו ע"א), שלפיהם יהושע עצמו כתב את ספרו. והנה, בפרק א' ביהושע שמו של משה מוזכר אחת עשרה פעמים, ושמו של יהושע ארבע פעמים בלבד. נתון זה מחזק את הטענה שיהושע עצמו ראה את תפקידו בזיקה חזקה למשה ולמורשתו. אפשר לראות את יהושע כנאמן המוציא לפועל את צוואתו של רבו. כך טוענים חוקרים ופרשנים רבים בני דורנו¹, ועל

מקובל לראות את יהושע כמנהיג הממשיך את מורשתו של משה רבנו ואת הנהגתו. אפשר להצביע על שני היבטים מרכזיים שבהם יש לראותו כשומר הגחלת של משה: א. יהושע השלים את המשימה שמשה לא זכה לסיימה; הוא הכניס את בני ישראל לארץ והוריש את הארץ לשבטים. ב. יהושע המשיך לחנך את עם ישראל לאמונה באלוקים כמיטב המורשת שספג מרבו הגדול.

עם זאת, עניינו של מאמר זה להראות שיהושע גילה מקוריות ופעל בצורת הנהגה שונה ממשה, כדי להגיע ליעדים שהוזכרו לעיל. לשם כך אתמקד בעיקר בפועלו של יהושע מהשלב של חילופי הנהגה, כיוון שמשלב זה יהושע מגיע למעמד של מנהיג עצמאי, שלא תחת צילו של מורו.

חפיפה מיוחלת

הכתוב מתאר בספר במדבר (פרק כ"ז) שהקב"ה מודיע למשה כי סופו קרב, ומשה מבקש מהקב"ה למנות לו מחליף:

וַיִּדְבֹר מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר. יִפְקֹד ה' אֶל-לוֹהֵי הָרוּחַת לְכָל בֶּשֶׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה. אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֵא לְפָנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וְאֲשֶׁר יָבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֵדַת ה' פָּצֵאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רָעָה (פס' טו-יז).

בתגובה, ה' מצביע על יהושע כיוורש הנכון: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ וְסִמְכָתָ אֶת יָדְךָ עָלָיו" (שם: יח).

שלב נוסף בחילופי הנהגה מתואר בספר דברים (פרק ל"א). שם הקב"ה מודיע למשה כי הגיע הזמן לחילופי תפקידים עם יהושע:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲן קָרְבוּ יָמֶיךָ לְמוֹת קְרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְהִתִּיצְבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאַצְנֹנּוּ, וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְהוֹשֻׁעַ וַיִּתִּיצְבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד ... וַיֵּצֵאוּ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון וַיֹּאמֶר חֲזֵק וְאֶמֶץ כִּי אֵתָה תָבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאֲנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ (פס' יד, כג).

דהיינו, יש כאן מעבר מתוכנן של הנהגה; יהושע מקבל תמיכה מלאה מא-לוקים המעודד אותו: "חֲזֵק וְאֶמֶץ", מאמין ביכולותיו להנהיג – "כִּי אֵתָה תָבִיא אֶת

1 על כך כבר נכתב ונאמר רבות ולכן לא ארחיב. ראו למשל באתר התנ"ך של מכללת הרצוג:

[file:///C:/Users/aryea/Downloads/%D7%93%D7%A3%20%D7%94%D7%A0%D7%97%D7%99%D7%99-%D7%94%20-%D7%93%D7%9E%D7%95%D7%AA%D7%95%20%D7%A9%D7%9C%20%D7%99%D7%94%D7%95%D7%A9%D7%A2%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/aryea/Downloads/%D7%93%D7%A3%20%D7%94%D7%A0%D7%97%D7%99%D7%99-%D7%94%20-%D7%93%D7%9E%D7%95%D7%AA%D7%95%20%D7%A9%D7%9C%20%D7%99%D7%94%D7%95%D7%A9%D7%A2%20(1).pdf)

* אריה ארזי סמנ"ל בדימוס מאוניברסיטת בר אילן, עוסק בפיתוח מנהיגות ופיתוח מנהלים, ובניהול. ** המאמר נכתב לזכר הורי היקרים רות ושאל ואחותי היקרה גתית שהלכה לעולמה בטרם עת.

התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות" (יהו' ג:ה). יהושע מעודד את העם המונהג על ידו, ומעביר לו תמונה אופטימית ומעודדת על העתיד הצפוי להם. אפשר לראות זאת גם בפרק ג', כאשר הוא מתאר בפני העם את העתיד להתרחש בזמן חציית הירדן:

וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֶל-חַי בְּקִרְבְּכֶם וְהוֹרֵשׁ יוֹרֵשׁ מִפְּנִיכֶם אֶת הַפְּנֵנִי וְאֶת הַחַתִּי וְאֶת הַחַי וְאֶת הַפְּרָזִי וְאֶת הַגְּרֹגֶשִׁי וְהָאֲמָרִי וְהַיְבוּסִי. הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ עֹבֵר לִפְנֵיכֶם בַּיַּרְדֵּן. וְעַתָּה קַחוּ לָכֶם שְׁנֵי עֶשֶׂר אִישׁ מִשְׁבְּטֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְשִׁבְטוֹ. וְהָיָה כְּנֹחַ כְּפֹת רַגְלֵי הַפְּהַנִּים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן ה' אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ בְּמִי הַיַּרְדֵּן מִי הַיַּרְדֵּן יִכְרַתוּן הַמַּיִם הַיַּרְדִּים מִלְּמַעְלָה וְיַעֲמְדוּ נָד אֶחָד (ג:יג).

יהושע מעביר לעם את תחושת המסוגלות של העם כולו. זאת ומחזק את תחושת המסוגלות של העם כולו. זאת ועוד, דבריו על הורשת יושבי הארץ, הנאמרים בביטחון מלא לפני שעברו את הירדן, משקפים עמדה פרואקטיבית. היינו, התנהגות שבה האדם יוזם, ושמובילה אותו לשינוי במצבים שבהם הוא נוכח או יהיה נוכח. התנהגותו של אדם כזה כוללת פעולות הכנה למצבים עתידיים, להבדיל מתגובה למצב קיים. אם כן, משמעות הפרואקטיביות היא לקחת שליטה על המצב כדי לגרום לדברים לקרות, ולא רק ניסיון הסתגלות למצב נתון תוך המתנה לדברים שיתרחשו.

קרוב אל העם

חוקרים של נושא המנהיגות מצאו כי "המנהיג המעצב" הוא פרואקטיבי בחשיבתו על תמונת המצב העתידית, והוא מסביר למונהגים את משמעות מעשיהם בפרספקטיבה של ראייה עתידית.⁶ פרואקטיביות ואופטימיות בולטות בדברי יהושע כבר בראשית דרכו, ואולי הם העומדים ברקע דברי הפסוק: "ביום ההוא גדל ה' את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו פאָשֶׁר יֵרָאוּ אֶת מֹשֶׁה כָּל מִי חַיִּי" (יהו' ד:יד). נראה כי מערכת הקשרים והיחסים של יהושע עם העם הייתה אפילו טובה יותר מאשר מערכת יחסיו של משה רבנו עם צאן מרעיתו. נתון זה מתקשר למרכיב השלישי של תכונות ההנהגה שצינו לעיל, והוא היכולות של המנהיג ליצור קשרים חברתיים, לקיימם ולטפחם. חלקו השני של המאמר יפורסם בעז"ה בדף לפרשת "זאת הברכה".

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

6 מ' פופר, על מנהלים כמנהיגים, תל אביב 1994, עמ' 78.

רקע זה אבקש לדון בשתי שאלות: האחת – האם היו ליהושע תכונות של מנהיג ונוהגים מנהיגותיים?² ושאלה נוספת היא: האם בדרך שבה פעל יהושע להשגת היעד, בסגנון המנהיגות שלו, ובאמצעים שהוא נקט כדי להביא את העם המונהג על ידו אל היעדים שקבע משה, הוא המשיך את דרכו של משה או שהוא פעל בצורה שונה?

מאפייני המנהיגות

הדיון בתכונות הנדרשות כדי להיות מנהיג החל עוד בראשית המאה העשרים, עם תחילת העיסוק המדעי במנהיגות ובחקר המנהיגות. באותה תקופה הוצגה תיאוריית האדם הדגול,³ ולפיה רק אנשים שנוולדו עם התכונות הנכונות יכולים להנהיג. תכונות אלו יציבות וקיימות לאורך זמן, והן גורמות לנושאים אותן להיות בעלי כוח וסמכות. לכל המנהיגים אותן תכונות, והן אינן תלויות בתפקיד ההנהגה הספציפי.

תיאוריה זו נזנחה במחצית המאה העשרים,⁴ בעיקר משום שלא הצליחו להוכיח אותה מחקרית, ולמצוא את התכונות שהן תנאי הכרחי אך גם מספיק למנהיגות. לאחרונה, לאחר כמאה שנה, החוקרים חוזרים לצדד בטענה שיש תכונות הנדרשות להנהגה, משום שהמחקר המדעי התקדם במאה השנים הללו. כיום ניתן למדוד באופן אמפירי מאפייני אישיות שלא ניתן היה למדוד בעבר.

במחקר שפורסם בשנת 2006⁵ זוהו שלושה סוגים של יכולות החשובות להנהגה: האחת – ביטחון עצמי, השנייה – דפוסי חשיבה המאופיינים באופטימיות, והשלישית – יכולות הנדרשות לקיום יחסים פרו-סוציאליים. הביטחון העצמי בא לידי ביטוי בשלושה מאפיינים: מיקוד שליטה פנימי, חרדה נמוכה, ואמונתו של המנהיג במסוגלות העצמית שלו.

ההתנהגותו של יהושע בפרשת המרגלים – בטרם נתמנה למנהיג – כבר נמצא יהושע כבעל ביטחון עצמי בהתייחסות לכל שלושת המרכיבים של ביטחון זה. הבה נעיין בדברי כלב ויהושע לעם (במ' יד:ט):

אִם חָפֵץ בָּנוּ ה' וְהֵבִיא אֶתְנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְנָתַנָּה לָנוּ אָרֶץ אָשֶׁר הוּא זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ. אַךְ בְּה' אֵל תִּמְרְדוּ וְאַתֶּם אֵל תִּירָאוּ אֶת עַם הָאָרֶץ כִּי לְחַמְנוּ הֵם סָר צֶלֶם מַעֲלֵיהֶם וְה' אֶתְנוּ אֶל תִּירָאֵם.

יהושע רואה את עצמו כמי שביכולתו להשפיע על מה שיתרחש, ולא כמי שנמצא בעמדה פסיבית שבה יהיה מושפע מהלכי הרוח שמחוצה לו, וזו דוגמה למיקוד שליטה פנימי. הוא אינו נכנס לחרדות, ובתגובתו באים לידי ביטוי האופטימיות שלו והיותו בעל מסוגלות עצמית, המאמין ביכולות שלו ושל העם לעלות ולרשת את הארץ.

את האופטימיות של יהושע ניתן לראות במקומות נוספים, כמו למשל: "וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל הָעָם

2 כפי ששואלת אפרת שפירא רוזנברג: יהושע בן נון-מנהיג או פקיד?

<https://midreshet.org.il/pageview.aspx?id=1648#UserForm>

3 תומאס קארליל (Carlyle) הניח את היסודות לגישת "האדם הדגול" The great man" עוד בשנת 1910.

4 בעקבות ביקורת תקיפה של Ralph Stogdill (1948-).

5 ק' אמית, מ' פופר, ר' גל, מ' משקל-סיני, א' ליסק: "הפוטנציאל להנהיג: ההבדלים בין "מנהיגים" ל"לא מנהיגים" מגמות, 44 (2006) (2): 277-296.